

OMAGIU BIBLIOLOGULUI PETRE ȘTEFĂNUCĂ

Ion MADAN

Catedra Biblioteconomie și Asistență Informațională

L'auteur propose une brève analyse de la vie et de l'œuvre du grand folkloriste et ethnologue bessarabien Petre Ștefănuță. On y prête une attention particulière à l'examen de l'héritage bibliographique du chercheur martyr, y compris „Contribution à la bibliographie des études et des recueils de folklore propres aux Roumains de Bessarabie et aux peuples cohabitants, publiés en russe” (1935), „Eléments de la vie du livre roumain de Bessarabie” (1932), „Les bibliothèques paysannes du village Nișcani (étude statistique)” (1935). Ces études n'ont pas perdu leur originalité et leur actualité.

Folklorist și etnolog de un deosebit talent, profesor de vocație și organizator de cercetări monografice ale satelor din Moldova dintre Prut și Nistru Petre Ștefănuță a traversat ca un meteor cerul Basarabiei în anii 30 ai secolului trecut, lăsându-ne o moștenire bogată și variată în domeniul folkloristicii, publicisticii, bibliologiei. Petre Ștefănuță constituie o conștiință a neamului nostru, iar viața lui tragică „întruchipează spiritul de rezistență și de dârzenie a poporului românesc din această provincie, atât de rău încercată de destinul istoric” (Șt. Ciobanu).

Timp de 50 de ani, marele savant și om de omenie era interzis de a fi pomenit în presă, opera lui aflându-se la index. În 1991 editura „Știința” a inaugurat seria „Moștenire” prin editarea celor două volume ale lui Petre Ștefănuță intitulată „Folclor și tradiții populare” [1] sub îngrijirea și cu un studiu amplu de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. Au apărut apoi un șir de materiale, au fost efectuate simpozioane naționale și conferințe locale și internaționale consacrate renumitului savant și patriot. Iar în toamna anului 2006 a văzut lumina tiparului o biobibliografie inedită „Petre Ștefănuță 1906-1942” [2]. Autorul proiectului, tot el fiind coordonatorul ediției, este cunoscutul etnolog Grigore Botezatu. Partea bibliografică a fost realizată de Sofia Mușat și Larisa Petcu. Însă opera bibliologică și bibliografică a savantului notoriu Petre Ștefănuță practic n-a fost cercetată.

Petre Ștefănuță s-a născut la 14 noiembrie 1906 în comuna Ialoveni din vecinătatea Chișinăului într-o familie de țărani gospodari. Își face învățământul primar la școala din satul natal, apoi la liceul „Al.Donici” din Chișinău. Studiile superioare le urmează la Universitatea din București, unde își ia licența în filosofie și litere (1932).

Elev distins al profesorilor D.Gusti, D.Caracostea și N.Cartojan, după terminarea studiilor revine în Basarabia, unde pe lângă catedra de limbă română pe care o ocupă la Thighina, Cetatea Albă și Chișinău, Petre Ștefănuță desfășoară o vie propagandă românească, luând parte activă la diferite manifestări culturale.

Începe să publice studii de folclor. Prima lucrare de volum – „Folclor din județul Lăpușna” – a fost publicată în „Anuarul Arhivei de Folclor” al Academiei Române în 1933. Peste 4 ani, aceeași publicație scoate la lumină una din cele mai interesante lucrări cu privire la viața poporului românesc din Basarabia – „Cercetări din Valea Nistrului-de-Jos”.

După înființarea Institutului Social Român din Basarabia, Petre Ștefănuță devine secretarul acestei instituții, animatorul și conducătorul cercetărilor de la Iurceni, Nișcani, Copanca, care s-au soldat cu volume importante de studii. „Cu Petre V. Ștefănuță s-a început de fapt explorarea științifică, după un plan bine structurat, a spiritualității românilor basarabeni, – serie Iordan Datcu – se inițiază cercetarea monografică a acestui spațiu românesc, la a cărei realizare și-au adus contribuția și alți folcloriști contemporani cu el, nici unul însă de valoarea științifică a lui Ștefănuță” [3].

Concentrat în armata română în anul 1939 și eliberat la vatră peste un an ajunge la Chișinău pe data de 26 iunie, cu două zile înainte de momentul reanexării Basarabiei la Rusia Sovietică. Este angajat ca lucrător științific la Institutul de istorie, economie, limbă și literatură de pe lângă Sovietul Comisarilor norodnici al RSSM. Arestat la 9 octombrie 1940 și anchetat timp de șase luni, ultima dată de un tribunal revoluționar excepțional, i se aduc învinuiri născocite: că este agent al imperialismului, că este antisemit și antirus. A respins demn și cu argumente aceste învinuiri aberante. Însă este condamnat la moarte prin împușcare și i se confiscă toate manuscrisele științifice. În urma unei cereri de grațiere, pedeapsa cu moartea a fost înlocuită cu zece ani de temniță grea: a murit în 1942 într-un lagăr de concentrare din regiunea Kuibășev [4].

Personalitate de primă mărime în știința și cultura basarabeană interbelică, fecior demn al neamului și adevărat om al cărții, Petre Ștefănuță s-a manifestat și ca un Bibliograf de valoare și biblioteconomist înzestrat.

Marele savant consideră că „... orice om de știință, înainte de a porni la cercetarea și rezolvarea unei probleme, trebuie să cunoască bibliografia problemei respective. În noianul de cărți ce se scriu astăzi îi este oricui imposibil să se orienteze într-o chestiune științifică dacă munca nu este ajutată de operele bibliografice” [5].

Și Petre Ștefănuță pune la dispoziția publicului cititor lucrarea care își păstrează și astăzi actualitatea „Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește”, care a apărut în „Anuarul Arhivei de folclor” (1935, vol.III). În esență cuprinde culegeri de folclor și studii privitoare la creația orală a românilor basarabeni și a altor etnii (bulgari, ucraineni, ruși) publicate în presa rusă din Chișinău, Odessa, Moscova, Sankt Petersburg.

La începutul lucrării savantul face o introducere în care arată necesitatea scrierii acesteia: „Avem foarte puține culegeri de folclor basarabean ... cei ce-ar încerca să urmărească răspândirea unor motive folclorice pe tot teritoriul locuit de români vor întâmpina pentru regiunea dintre Prut și Nistru un mare gol tocmai din lipsa aproape totală a studiilor și culegerilor românești de folclor” [6].

Unele studii și culegeri de folclor privitor la Basarabia au fost publicate în periodicele rusești, materialele de care se pot folosi folcloriștii și etnografii. Pentru a scoate la iveală aceste materiale, Petre Ștefănuță le depistează, le descrie și le grupează în această bibliografie. Cele mai multe publicații de folclor au apărut în revista „Kișinevskie eparhialnâe vedomosti” („Buletinul Eparhiei Chișinăului”), care a început să fie editată în 1867 și a continuat până în 1917. În acest buletin au fost publicate monografiile statistice și istorice asupra satelor din Basarabia întocmite de preoții din localitățile respective.

În titlul lucrării P.Ștefănuță menționează „... și popoarele conlocuitoare”, deoarece în această bibliografie el include nu numai materialul adunat de la românii moldoveni, ci și de la locuitorii de alte naționalități. Bibliografia pune la dispoziția savanților români de la acea vreme lucrările apărute în limba pe care ei n-o cunoșteau.

Însăși P.Ștefănuță socoate această bibliografie departe de a fi completă. În timpul elaborării, savantul a întâlnit greutăți enorme, deoarece în bibliotecile publice din Chișinău nu se aflau edițiile complete ale revistelor ce-l interesau. Titlurile tuturor studiilor și culegerilor apărute în limba rusă în periodicele rusești sau independent autorul le dă în traducere în limba română, titlurile periodicelor lăsându-le în limba rusă, dar transliterate în grafie latină. Printre autorii culegerilor de folclor, studiilor incluse figurează astfel de autori ca Al.Hâjdeu, Al.Iațimirschi, N.Grebencea, A.Stadnițchi, Al.Mateevici ș.a.

Astăzi lucrarea lui Petre Ștefănuță „Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește” este solicitată de folcloriști, etnografi, cât și de bibliografi, informaticieni, fiind folosită la predarea disciplinei „Bibliografia națională”.

Petre Ștefănuță mai scrie un șir de articole, recenzii, însemnări bibliografice, apreciind înalt munca celor ce se ocupă de activitate bibliografică. Cu mult respect și competent savantul apreciază lucrările bibliografice ale lui Alexandru David.

Îndată după apariția bibliografiei lui Al.David „Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă 1812-1918. Vol.I (1814-1880)” (Chișinău, 1934), P.Ștefănuță publică o recenzie obiectivă și favorabilă, atenționând: „Iată o carte care vine să distrugă multe idei fantastice asupra culturii române din Basarabia din timpul stăpânirii rusești. O operă bibliografică (dintre care a apărut numai vol.I; vol.II e gata pentru tipar) întocmită după cele mai riguroase metode științifice, ne arată, în mod cu totul convingător, că în Basarabia, provincie socotită de mulți ca o Sahară pentru cultura română în răstimpul de o sută de ani de stăpânire străină, au apărut nu mai puțin de 230 de tipărituri (vol.I ne descrie 116 tipărituri), în limba română sau limba română și rusă” [7].

Petre Ștefănuță face o amplă analiză a acestei cercetări bibliografice, subliniind că cea mai mare parte a lucrărilor cuprinse în opera bibliografică a lui Al.David au caracter religios: „Din cele 117 cărți descrise în primul volum 86 de cărți sunt cu conținut religios. Restul până la 116 sunt bucoavne și gramatici româno-ruse” [8]. În continuare savantul arată că această valoroasă operă bibliografică constituie o mărturie vie a continuității și spiritualității românești în Basarabia.

În timp ce activa în cadrul Institutului Social Român din Basarabia, P.Ștefănuță se ciocnește de anumite probleme, care țineau nu numai de folclor, ci și de cartea românească, circulația ei pe teritoriul Basarabiei, de bibliotecile în special cele țărănești etc. Și el se ocupă de studierea lor.

În articolul „Din viața cărții românești în Basarabia” publicat în nr.12 al revistei „Viața Basarabiei” din 1932, savantul caută să arăte mai întâi de toate căile de răspândire a literaturii române în Basarabia. El scrie: „Iubitori de cultură românească au fost mai ales boierii mai bătrâni ce trăiau viața moldovenească la moșiile lor. Aceștia aveau strânse legături cu boierii de peste Prut, de cele mai multe ori legături de rudenie, de la care primeau cărți românești prin contrabandă și a căror mișcare culturală o urmăreau cu viu interes” [9]. În continuare P.Ștefănuță se referă la faptul că literatura română s-a mai răspândit și prin intermediul manualelor școlare și a crestomațiilor ce-au fost tipărite în Basarabia. Un astfel de manual a fost „Cursul primitiv de limbă română” al lui Ioan Doncev, editat în tipografia lui Achim Popov în 1865. Până la 1905 cartea aceasta a fost aproape singura ediție românească în grafie latină care era citită și cunoscută și printre țărani.

Petre Ștefănuță scrie un studiu amplu și unic prin documentarea riguroasă, prin datele adunate în timpul expedițiilor monografice – „Bibliotecile țărănești din Nișcani (Studiu statistic)”. Acest material a fost publicat în Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, vol.I din anul 1937. Lucrarea constă din trei părți: 1. Introducere; 2. Date statistice; 3. Încheiere.

Au fost cercetate bibliotecile pe care sătenii și le-au format singuri, cumpărând carte cu carte din proprie inițiativă și pentru nevoile lor spirituale. În cadrul studiului sociologic n-au intrat: bibliotecile intelectualilor, biblioteca bisericii și biblioteca căminului cultural. Populația satului era compusă aproape numai din mazili (196 familii); răzeșii și țărani constituiau împreună 117 familii. S-a analizat știința de carte și analfabetismul după sexe: bărbați știutori de carte [464] = 73,7%, bărbați analfabeți [165] = 26,3 %, femei știutoare de carte [305] = 51,3%, femei analfabete [289] = 48,7%.

Sociologul și bibliologul P.Ștefănuță afirmă că ideea cum că țăranul român nu are nevoie de carte nu e caracteristică satului Nișcani: „... sătenii își caută și-și cumpără singuri cărțile de care au nevoie și le păstrează cu sfințenie în micile lor biblioteci” [10].

Partea de bază a cercetării „Bibliotecile țărănești din Nișcani” o constituie datele statistice. Acest compartiment cuprinde o tabelă, șapte diagrame, precum și unele constatări privind cititul, cultul, circulația cărților. Savantul analizează componența bibliotecilor țărănești după numărul de tipărituri, categoriile sociale, domeniile etc. Diagramele sunt întitulate: „Cărți religioase și morale”, „Cărți literare”, „Cărți științifice”. De altfel, din ultima diagramă aflăm că în bibliotecile sătești ale Nișcanilor se aflau cărți de științe aplicate (39), social-politice (22), istorice (15), cărți de științe teoretice (11) și științe popularizate (8). La această diagramă P.Ștefănuță a alcătuit un supliment – o listă a celor mai însemnate cărți de științe aplicate (în total 23). Exemple de denumiri: „Cultura căpșunelor”, „Ce este vița de vie”, „Boli de ficat și rinichi” ș.a.

După ampla analiză a cărților din bibliotecile țărănești de la Nișcani, P.Ștefănuță cercetează și limba în care sunt editate aceste cărți. Aici distingem 4 categorii de cărți după limba în care au fost scrise: cărți românești, cărți cu text paralel român și rus sau slavon, cărți rusești și slavone și cărți în alte limbi (franceză, germană ș.a.). Cele mai numeroase le constituiau cărțile românești cu grafie latină (356) și chirilică (259). În continuare savantul menționează câteva căi pe care au pătruns cărțile în bibliotecile nișcănenilor: satul Nișcani este așezat între mai multe mănăstiri – Răciula, Hârbovăț, Hârjauca, Căpriana; altă cale – hramurile mănăstirești, aducerea de cărți de către elevi și liceeni. O carte interesantă circula de la o gospodărie la alta, deseori din sat în sat.

În „Anexe” P.Ștefănuță prezintă o listă cronologică de cărți românești (114), apărute până la 1918 în Vechiul Regat, Ardeal și Basarabia. Lista începe cu un „Ceslov” tipărit în Tipografia Mitropoliei Iașilor la anul 1747, nesemnalat în „Bibliografia românească veche” de Ioan Bianu și Nerva Hodaș, apoi urmează alte rarități: *Psaltire* (Iași, 1757), *Psaltire* (Râmnic, 1764), *Catavasier* (Iași, 1778), *Noul Testament* (Sankt Petersburg, 1817), *Biblia* (4 exemplare, Sankt Petersburg, 1819), *Bucoavna* (Chișinău, 1844), *Octoih* (manuscris, 1864) etc.

Studiul statistic „Bibliotecile țărănești din Nișcani” constituie un model neîntrecut până astăzi de cercetare bibliologică. Este un document despre tradițiile noastre cărțurărești în decurs de secole. Și dezmente orice afirmații aberante cum că până la 1940 populația basarabeană, mai ales autohtonii, trăiau în întuneric.

În 1991 în Ialoveni a avut loc prima conferință științifică dedicată aniversării a 85 de ani de la nașterea folcloristului, etnologului și bibliologului Petre Ștefănuță. La două instituții: una de învățământ și alta de cultură, adică Liceului Teoretic și Bibliotecii orașenești din Ialoveni li s-a conferit acest nume. Tot în acel an a fost reabilitat și recunoscut ca personalitate de prim rang în cultura și știința basarabeană savantul prin editarea celor două volume ale lui P.Ștefănuță „Folclor și tradiții populare”.

În cadrul simpozionului național de etnologie și folclor (Ialoveni–Soroca, 23-26 septembrie 1993) pe frontispiciul clădirii Bibliotecii publice de la baștina savantului a fost instalată o placă comemorativă, iar în incinta bibliotecii a fost organizat Muzeul „Petre Ștefănuță”. Iar în toamna anului 2006, în timpul ediției a XV-a a Zilelor bibliotecii în cadrul unei suite de manifestări de nivel național și internațional a fost dezvelit bustul lui Petre Ștefănuță. Moștenirea lui Petre Ștefănuță servește ca sursă de educație a tinerei generații, îi învață cum să fie cetățean devotat și patriot al acestui pământ basarabean mult pătimit.

Referințe:

1. Ștefănuță Petre V. Folclor și tradiții populare. În 2 vol. / Alcătuire, studiu introductiv, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. - Chișinău: Știința, 1991. - Vol.1. - 360 p.; Vol.2. - 510 p.
2. Petre Ștefănuță 1906-1942: Bibliogr. / Alcăt.: Sofia Mușat, Larisa Petcu; aut. proiectului: Grigore Botezatu; red. șt. Nicolae Băieșu. - Chișinău-Ialoveni: Elena V.I., 2006. - 168 p.
3. Datcu Iordan. Un etnograf clasic Petre V. Ștefănuță // Rev. de etnografie. - 1995. - Nr.1. - P.50.
4. Documente // Ștefănuță Petru V. Folclor și tradiții populare. Vol.2. - Chișinău, 1991, p.460-486.
5. Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește // Ștefănuță Petre. Folclor și tradiții populare. Vol.2. - Chișinău, 1991, p.106.
6. Ibidem, p.206.
7. David Al. Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă [Recenzie] // Ștefănuță Petre. Folclor și tradiții populare. Vol.2, p.434.
8. Ibidem, p.435.
9. Din viața cărții românești în Basarabia // Ștefănuță Petre. Folclor și tradiții populare. Vol.2, p.304.
10. Bibliotecile țărănești din Nișcani: (Studiu statistic) // Ștefănuță Petre. Folclor și tradiții populare. Vol.2, p.258.

Prezentat la 22.03.2007